

УДК 811.161.2'373:821.161.2'06.09(092)
DOI 10.31654/2520-6966-2021-18f-103-63-71

Бойко Н. І.

доктор філологічних наук, професор
кафедри української мови та методики її навчання
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Самборин В. Л.

аспірантка кафедри української мови та методики її навчання
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Семантичні параметри концепту «любов» в ідіолекті Григора Тютюнника

У статті виявлено та схарактеризовано індивідуально-авторський, специфічний набір семантичних параметрів, когнітивних ознак-класифікаторів концепту ЛЮБОВ, що експлікуються в художніх текстах Григора Тютюнника шляхом вербалізації різних емоційних зон аналізованого концепту: радості, захоплення, прихильності, задоволення, усвідомлення, спокою, хвилювання, прагнення, бажання, смутку, суму, туги, горя тощо; з'ясовано, що об'єктивація та функціонування семантичних параметрів концепту ЛЮБОВ у мовотворчості Григора Тютюнника експліковані на рівні лексико-семантичного й метафоричного, образного складників. Семантичні параметри концепту крізь призму компонентів лексико-семантичного складника безпосередньо вказують на вияви психоемоційних станів, а образно-метафоричного – об'єктивують образні уявлення про почуттєві домінанти автора (персонажа) й визначають специфіку індивідуального світовідчуття в етнокультурному контексті.

***Ключові слова:** концепт ЛЮБОВ, семантичні параметри, емоційні стани, ідіолект, Григір Тютюнник.*

Твори письменника, зовні непоказні, прозорі за сюжетом, оригінальні за стилем, глибоко реалістичні й психоемоційні, посідають особливе місце в українській літературі 60–70-х років ХХ століття [8, с. 711]. Як творче кредо Григора Тютюнника звучать його слова упродовж десятиліть: «*Мало – бачити. Мало – розуміти. Треба любити*» [11, с. 293]. Вони стали маркованим мірилом поглядів автора на національні фрагменти довкілля, позначені локальними й часовими шкалами вартостей, визначеними письменником і мотивовані соціальним та історичним досвідом, шкалою цінностей народу.

Творчість Григора Тютюнника досі активно вивчалася здебільшого в літературознавчому аспекті (праці Т. Аврахова, Л. Воловець,

С. Ленської, Н. Зборовської, О. Лихачової, О. Мороз, О. Неживого, І. Сулими, М. Тарнашинської, Н. Тульчинської та інших учених). Мовотворчість письменника ґрунтовно досліджували: С. Бирик вивчала естетичні модифікації народнорозмовності в ідіостилі Григора Тютюнника (1994) [1], Г. Звягіна виявляла й описувала особливості текстотвірної функції уснорозмовного синтаксису в ідіостилі Григора Тютюнника (2013) [7] та ін. Фрагментарно простудійовано мовотворчість письменника в низці статей Л. Масенко Л. Бублик, Н. Музиченко та ін.

Незаперечну цінність становлять дослідження тих мовознавців, що виявляють значну зацікавленість художніми системами творчості братів Тютюнників. Праці присвячено аналізу слів автора при прямій мові в системі художнього тексту (Н. Гут, 2009) (на матеріалі творчості Григорія та Григора Тютюнників) [6]; виявленню та характеристиці індивідуально-авторської синонімії у творчості Григора і Григорія Тютюнників (Л. Май, 2013) [9]; дослідженню базових концептів української ментальності у творчості братів Тютюнників (Н. Бондар, 2018) [4] та ін.

Сучасні мовознавчі дослідження зосереджені на вивченні людини та її внутрішнього світу, стосунків з іншими людьми та навколишньою дійсністю. Увага мовознавців зосереджена передусім на мовленнєвих фактах, на відміну від вивчення безпосередньо мови як системи систем. Однією з актуальних і важливих є проблема виявлення, класифікації та характеристики лексики, безпосередньо пов'язаної з виявами людських почуттів і емоцій, вербалізацією їх у художніх текстах [2; 3]. Результатом численних досліджень, в основі яких є антропоцентричний підхід до аналізу різнорівневих мовних одиниць, стало утворення емотиології (термін В. Шаховського), зосередженої на дослідженні мовних засобів, що об'єктивують почуття, емоції, емоційні стани, емоційні реакції, емоційне ставлення тощо.

Актуальність розвідки зумовлена потребою поглибленого вивчення ідіостилю Григора Тютюнника, зокрема способів і засобів вербалізації концептів, що об'єктивують психоемоційні стани людини, які ще не були предметом дослідження в українському мовознавстві. Прозові твори автора мовознавці нерідко порівнюють з «поетичним мистецтвом», оскільки творчій манері Григора Тютюнника властива «неперевершена майстерність у зображенні таких чуттєвих сфер, як мрія, спогад, настрої, заглибленість у ті складні, майже невлітими стани людської душі, володаркою яких є поезія і які так важко піддаються прозаїчному психологічному аналізу» [10, с. 168].

Складні психоемоційні стани та реакції персонажів творів, зосередженість автора на їх художньому відтворенні стали підставою для оцінних суджень літературознавців на кшталт «стогнати словом». Тобто не говорити, промовляти словами, не писати ними, а *стогнати словами*, висловлюючи найглибші внутрішні переживання і найпотаємніші внутрішні стани своїх персонажів. У передмові до текстів оповідань Григора Тютюнника білоруський письменник і перекладач Янка Бриль визначив ключові риси, притаманні мовотворчості письменника: «Авторське проникнення в душу героїв, принадне вміння не просто показати людину, а й поріднити її з читачем, «заразити» читача почуттями героя, зацікавити його грікою і цасливою долею» [5, с. 145].

Кожен письменник репрезентує систему своєрідних національно-культурних цінностей, індивідуальну концептосферу та образне бачення світу, що продовжує свій розвиток у його творчому мовомисленні й стає невід'ємною частиною його індивідуального мовостилю. Основна мета дослідника – зрозуміти, усвідомити, пояснити, пізнати складники концептосфери, явища навколишнього світу і внутрішніх психоемоційних станів та реакцій людини. Усі твори Григора Тютюнника майстерно ілюструють культуру, побут, соціальні й суспільні взаємини, порушуючи теми кохання, любові, вірності, обов'язку, поваги, страждання, тобто внутрішнього світу, морально-етичних норм поведінки тощо.

Мета статті – виявити та схарактеризувати притаманний специфічний набір семантичних параметрів (когнітивних ознак-класифікаторів) концепту ЛЮБОВ, що есплікуються в тексті шляхом виявлення різних емоційних зон його вербалізації.

Аналіз виявив, що в авторському осмисленні концепту ЛЮБОВ домінують позитивні конотації: *Любові всевишній присвячується* («Три зозулі з поклоном») [12, с. 355]; *Потім я часто чув від дорослих живуче в ті роки прислів'я: кому війна, а кому мати родна, і завжди, – чи сказане воно пошепки, обачливо, чи вголос, з огидою, – це прислів'я будило в мені жорстоку зненависть до чужака і горду, по-дитячому ревниву любов до тата* («В сутінки») [12, с. 33]; *В сто раз кращі... милий... в тисячу!* («Зав'язь») [12, с. 29]; *Сходи, моя єдина у світі, Соню* («Три зозулі з поклоном») [12, с. 358]; *Рибалка приїжджай ледь посміхнувся до багаття, непомітно, делікатно посміхнувся. Любите ви її* («Кізонька») [12, с. 361]; *Вона любила твого тата* («Три зозулі з поклоном») [12, с. 355].

В асоціативній структурі концепту ЛЮБОВ у творах Григора Тютюнника виявлено й низку компонентів оцінно-психологічного стану, що характеризують його не лише позитивно, а й у контексті негативних емоцій, які об'єктивуються в змістовій структурі концепту інгерентно, через семи: 1) **мука**: *Ти, Михайло, – кажу, – хоч би разочок на неї глянув. Бачиш, як вона до тебе світиться. А він: «Навіщо людину мучити, як вона і так мучиться»* («Три зозулі з поклоном») [12, с. 357]; 2) **горе**: *Підійшла, взяла його голову в долоні, притисла до грудей і заплакала. – Горе, Стьопо, горе... – Горе, Стешко, тільки дурне* («Кізонька») [12, с. 367].

Водночас зафіксовано контексти, у яких наявна адгерентна негативнооцінна конотація, що зосереджена на об'єктивації таких рис характеру особи, як **егоїзм**: *Оляна любила і вміла слухати себе, своє тіло* («Устим та Оляна») [12, с. 319]; **зрада**: *Він раніше знав за жінкою прогрішки* («Кізонька») [12, с. 359]. Ці приклади репрезентують ЛЮБОВ, результатом якої є страждання близьких людей. У новелі «Три зозулі з поклоном» важливе місце посідає думка про те, що ЛЮБОВ може нести саме горе, страждання: *Навіщо ж людину мучити, як вона й так мучиться? (Михайло про Марфу),... і вітер сушить – не висушить сльози в її очах, ...я чую щодня, що десь тут коло мене ходить Марфина душа нещасна* [12, с. 357].

Аналізований концепт в ідіолекті автора вербалізовано крізь призму темпоральних семантичних планів. Так, *любов* може виникати миттєво – з першого погляду: **Помітивши**, *що новенька дивиться на нього через танкістове плече, одвернувся і знов став чистати. Однак зауважив, що очі у дівчини карі, з золотом у зіницях, і що вони наївно довірливі. Потім оголосили «білий» вальс. Дівчина, ховаючи очі від солдата, що куриє біля дверей і вже ступив був крок їй назустріч, підійшла до Івана, і, дивлячись у підлогу сказала: «Потанцюйте зі мною...»* («Іван Срібний») [12, с. 275].

Почуття в контекстах творів письменника мають свій початок і кінець: *А перед очима – ось вона: біжить від госпітальної прохідної... Прийшла з села за сто кілометрів пішки, розшукала. А він...не йшов – біг на млицих їй на зустріч... зостався пшик* («Кізонька») [12, с. 368].

Концепт змінюється за структурою в часі, може бути осмисленим та схарактеризованим як довготривалий факт: **Коли се було...** *А я досі думаю: «Як вони чули одне одного – Марфа і тато? (Три зозулі з поклоном)»* [12, с. 358]; **Ви мене пам'ятаєте? – ... І**

я вас теж... («Холодна м'ята») [12, с. 67]. Персонажі творів Григора Тютюнника «носять» у серці ЛЮБОВ упродовж усього життя.

Концепт вербалізовано як динамічне почуття, що розвивається і вмирає, водночас справжня ЛЮБОВ – вічна, трансцендентна: **Любові всевишній присвячується** («Три зозулі з поклоном») [12, с. 355]; **Вона любила твого тата. А ти на нього схожий** («Три зозулі з поклоном») [12, с. 355]. ЛЮБОВ вічна та має своє продовження у нащадках.

Емоційні зони концепту ЛЮБОВ актуалізуються в контекстах, де почуття репрезентовано як складне явище внутрішнього життя людини, через ситуації емоційних виявів, підпорядкованих закономірностям етнокультури стосунків і переживань двох, що передбачає духовні почуття, близькість: **І від того шепоту у мене паморочиться голова, а серце починає калатати як дзвін. Стрибаю вниз, сердито хапаю її за плечі і з розгону цілую в рипучу холодну хустку...Навіщо ж... аж за вухо, дурненький, – видихує Соня...** («Три зозулі з поклоном») [12, с. 28]. Семантику концепту репрезентовано фразеологізмом, метафоричною моделлю та порівняльною структурою, що увиразнюють значення: «відчувати глибоку симпатію», «відчувати потяг, пристрась до когось».

У народній самосвідомості любов сприймається крізь призму численних асоціацій, пов'язаних насамперед зі шлюбом, родинним життям, взаємними стосунками, моральними цінностями тощо. Персонажі твору (Михайло і Соня) перебувають у шлюбі, хоча син «досі думає»: **Чому вони не одружилися, отак одне одного чуючи? – і відповідь: Тоді не було б тебе...– шумить велика «татова сосна»** («Три зозулі з поклоном») [12, с. 358]. Подружнтя вірність у тексті твору перемагає почуття любові.

Крізь призму народної самосвідомості й авторського світосприйняття в сюжетних лініях персонажів творів вербалізовано емоційну зону концепту засудження подружньої зради та позашлюбних стосунків. Покохати одруженого – великий гріх, за який необхідно просити прощення в самого Бога: **Та ось гнітючу тишу в хаті розплескала пісня... Ой боже мій, боже, / Що я наробила – / Що є в нього жінка, А я полюбила** («В сутінки») [12, с. 31]. Недотримання принципів народної моралі «вимагає» оприлюднення факту, загального осуду: **Ніхто з селян не співчував Оляні, дізнавшись про те, що Устим зійшов з дому – ні жіноцтво, ні тим більше чоловіки... Зустріла якомсь Пилипа, спитав: «Що, покинув?»... «Ха-х! Треба було держать!** («Устим та Оляна») [12, с. 325].

Вербалізація концепту ЛЮБОВ у мовотворчості Григора Тютюнника виявлена на рівні лексико-семантичного й метафоричного, образного (образно-метафоричного) складників, що суттєво відрізняються. Семантичні параметри концепту крізь призму компонентів лексико-семантичного складника безпосередньо вказують на вияви любові, зокрема у новелі «Три зозулі з поклоном»:

1) радість, прихильність, спокій, задоволення внутрішнім станом: ... **моя єдина у світі Соню!**.. Обіймаю тебе і несу на руках колицку з сином, доки й житиму... [12, с. 358];

2) прагнення, бажання (побачити кохану людину, поговорити з нею): **Вона любила твого тата...** **Вона чула його**, мабуть, ще здалеку той лист, мабуть, ще півдороги. І ждала... Сидить на поріжку і обриває пелюстки на ромашці, шепочучи: Є – нема, є – нема, є... [12, с. 355];

3) хвилювання (думки про зустріч): ... я чую щодня, що десь тут коло мене **ходить Марфина душа** нещасна [12, с. 358];

4) смуток, сум (за коханою людиною, яка перебуває на віддалі (далеко): **А востаннє як бачила його (ходила з передачею аж у Ромни, їх туди повезли); Я тільки в руках подержу, дядечку, і оддам. Сині Марфині очі запливають слізьми і сяють угору на дядька Левка – ще синіші. Марфа, якщо поблизу не видно людей, нескоро віддає йому листа», «пригортає його (листа) до грудей, цілує в зворотну адресу... мліючи з ним на грудях, і шепоче, шепоче...** [12, с. 357].

У творах письменника простежено певне табування інтимних почуттів, домінування випадків образно-символічної, асоціативної об'єктивації лінгвокультурного концепту ЛЮБОВ. Персонажі здебільшого говорять про любов завуальовано, натяками.

Семантичні параметри концепту ЛЮБОВ крізь призму компонентів образно-метафоричного складника також функціонують завуальовано, приховано. Вони відтворені образно-асоціативно, з опертям на фоніві знання автора й читача, на систему загально-мовних чи індивідуально-авторських образних засобів, які репрезентують найрізноманітніші вияви любові.

Образно-метафорична вербалізація концепту ЛЮБОВ виразно простежена в новелі «Три зозулі з поклоном». У творі домінує репрезентація метафоричної моделі любов – **сакральне абстрактне поняття: Сходи, моя єдина у світі Соню! Може, вона покличе свою душу назад, і тоді до мене хоч на хвилюк прийде забуття** [12, с. 358]. Сакралізація виявлена на основі компонента лексико-

семантичної парадигми *людина (жінка) – душа*, що апелює до буттєвих сутностей, дій (*сходи, покличе*) і філософських, часових (*на хвильку*).

Особливу роль в актуалізації семантичних параметрів концепту ЛЮБОВ відіграє ритміка кожного твору загалом і кожної фрази зокрема, музика мови творів письменника наближає його прозу до поезії. Незаперечний талант Григора Тютюнника, його оригінальний погляд на психоемоційну сферу людини, на її внутрішній світ загалом, зріла художня майстерність митця постали виразно, органічно синтезуючи лексико-семантичний та образно-метафоричний рівні, засоби і способи вербалізації емоційних зон концепту ЛЮБОВ.

Ідіолект Григора Тютюнника репрезентує індивідуально-авторський, специфічний набір семантичних параметрів концепту ЛЮБОВ, експлікованих у художніх текстах шляхом вербалізації різних його емоційних зон, відтворюючи *любов* як почуття радості, захоплення, прихильності, задоволення, усвідомлення, спокою, хвилювання, прагнення, бажання, смутку, суму, туги, горя тощо.

Семантичні параметри концепту ЛЮБОВ в індивідуальній інтерпретації письменника репрезентують вияви складних, національно й культурно мотивованих та індивідуально (суб'єктивно) увиразнених почуттєвих станів персонажів, вербалізованих компонентами лексико-семантичного й образно-метафоричного рівнів. Компоненти першого рівня безпосередньо вказують на вияви психоемоційних станів, а другого – об'єктивують образні уявлення про почуттєві доміанти автора (персонажа) й визначають специфіку індивідуального світобачення в етнокультурному контексті.

Література

1. Бирик С. П. Естетичні модифікації народнорозмовності в ідіостилі Григора Тютюнника: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 1994. 20 с.
2. Бойко Н. І. Комплексна вербалізація світу емоцій в ідіолекті Михайла Коцюбинського. *Література та культура Полісся*: зб. наук. праць. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. Вип. 89. Серія «Філологічні науки». № 9. С. 129–138.
3. Бойко Н. І. Семантична основа лексичної експресивності. *Лінгвостилістичні студії*: наук. журн. / редкол.: С. К. Богдан (голов. ред.) та ін. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. Вип. 4. С. 39–54.
4. Бондар Н. В. Базові концепти української ментальності у творчості братів Тютюнників: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 2018. 20 с.
5. Бриль Я. Предисловие. *Дружба народов*. 1967. № 10. С. 145–146.

6. Гут Н. В. Слова автора при прямій мові в системі художнього тексту (на матеріалі творчості Григорія та Григора Тютюнників): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2009. 20 с.

7. Звягіна Г. О. Текстотвірна функція уснорозмовного синтаксису в ідіостилі Григора Тютюнника: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2013. 20 с.

8. Історія української літератури. Київ: Наукова думка, 1988. Т. II. 741 с.

9. Май Л. М. Індивідуально-авторська синонімія у творчості Григора і Григорія Тютюнників: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2013. 20 с.

10. Масенко Л. Мовна майстерність Григора Тютюнника. *Прийшов, щоб не розлучатися...: на пошану 70-річчя Григора Тютюнника*: науковий збірник / упоряд. М. Конончук. Київ: ТВІМ ІНТЕР, 2005. С. 167–171.

11. Тютюнник Г. М. Коріння. *Оповідання. Повісті*. Київ: Дніпро, 1978. 294 с.

12. Тютюнник Г. М. Облога. *Вибрані твори*. Київ: Пульсари, 2005. 832 с.

References

1. Bybyk, S. P. (1994) Estetychni modyfikacii narodnorozmownosti v idiostyli Hryhora Tyutyunnyka [The aesthetics modifications of the people's colloquial language in the individual style of Hryhor Tiutiunnyk] (PhD Thesis). Kyiv. [in Ukrainian].

2. Boiko, N. I. (2017) Kompleksna verbalizatsiia svitu emotsii v idiolekti Mykhaila Kotsiubynskoho [Complex verbalization of the world of emotions in the idiolect of Mykhailo Kotsyubynsky] Literature and culture of Polissya, vol. 89, pp. 129–138. [in Ukrainian].

3. Boiko, N. I. (2016) Semantychna osnova leksychnoi ekspresyvnosti [Semantic basis of lexical expressiveness] Linguistic and stylistic studies, vol. 4, pp. 39–54. [in Ukrainian].

4. Bondar, N. V. Bazovi kontsepty ukraiinskoi mentalnosti u tvorchosti bratv Tiutiunnykiv (2018) [Basic concepts of Ukrainian mentality in Tiutiunnyk brother's works]: (PhD Thesis). Zaporizhzhia. [in Ukrainian].

5. Bryl, Ya (1978) Predyslovye. [Preface] Friendship of peoples, vol, 10, pp. 145–146.

6. Gut, N. V. Slova avtora pry priamii movi v systemi khudozhnogo tekstu (na materialy tvorchosti Hryhorii ta Hryhora Tiutiunnykiv) (2009) [Author's words at direct speech in the literary text system (based on the material of Hryhorii and Hryhir Tiutiunnyks' works)] (PhD Thesis). Kyiv. [in Ukrainian].

7. Zviahina H. O. Tekstotvorna funksiia usnorozmownoho syntaksysu v idiostyli Hryhora Tiutiunnyka (2013) [Text-forming function of spoken syntax in the idiostyle of Hryhor Tyutyunnyk] (PhD Thesis). Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].

8. Istoriiia ukraiinskoi literatury (1988) [History of Ukrainian literature]. Vol. 2. Kyiv: Scientific thought. [in Ukrainian].

9. Mai, L. M. Indyvidualno-avtorska synonimiiia u tvorchosti Hryhora i Hryhorii Tiutiunnykiv (2013) [Individual author's synonymy in the works of Hryhor and Hryhorii Tiutiunnykiv] (PhD Thesis). Odesa. [in Ukrainian].

10. Masenko, L. *Movna maisternist Hryhora Tiutiunnya* (2005) [Hryhor Tiutiunnyk's language skills] Pryishov, shchob ne rozluchatysia...: na poshanu 70-richchya Gry'gora Tyutyunny'ka, pp. 167–171. [in Ukrainian].

11. Tiutiunnyk, H. M. (1978) *Korinnya. Opovidannya. Povisti*. [Roots. Short-stories. Stories] Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].

12. Tiutiunnyk, H. M. (2005) *Obloha. Vybrani tvory*. [Siege. Selected works] Kyiv: Pulsary. [in Ukrainian].

Boiko N. I.

Doctor of Philology, Professor of the Ukrainian Language and Teaching Methodology
Department of Nizhyn Mykola Gogol State University

Samboryn V. L.

Postgraduate student of the Departments of Ukrainian language and Teaching
Methodology Nizhyn Mykola Gogol State University

Semantic parameters of the concept of love In the idiolect of Hryhor Tyutyunnyk

The article identifies and characterizes the individual author's, specific set of semantic parameters, cognitive features-classifiers of the concept of Love, which are explicated in the artistic texts of Hryhor Tiutiunnyk by verbalizing various emotional zones of the analyzed concept: joy, admiration, affection, satisfaction, awareness, calmness, excitement, aspiration, desire, sadness, sorrow, melancholy, grief, etc.; it was found out that the objectification and functioning of semantic parameters of the concept of love in the linguistics of Hryhor Tiutiunnyk are explicated at the level of lexical-semantic and metaphorical, figurative components. Semantic parameters of the concept through the prism of the components of the lexical-semantic component directly indicate the manifestations of psycho-emotional states, and figurative-metaphorical – objectify figurative ideas about the sensory dominants of the author (character) and determine the specifics of an individual worldview in an ethno-cultural context.

Key words: concept of love, semantic parameters, emotional states, idiolect, Hryhor Tiutiunnyk.